

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1702617

Halide Edib Adıvar'ın Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkındaki Değerlendirmeleri

Halide Edib Adıvar's Assessments About The National Struggle and Mustafa Kemal Pasha

Gültekin K. BİRLİK^{a*}

^a Doç. Dr., Atılım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-8568-2263

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 26 Ekim 2025

Anahtar Kelimeler:

Halide Edib Adıvar,

Mustafa Kemal Paşa,

Atatürk,

Millî Mücadele,

Kuva-yı Milliye.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: May 20, 2025

Accepted: October 26, 2025

Keywords:

Halide Edib Adıvar,

Mustafa Kemal Pasha,

Atatürk,

National Struggle,

National Forces.

ÖZ

Halide Edib Adıvar Mütareke Dönemi'nde ilk olarak, İstanbul'daki mitinglerde yaptığı konuşmalarla adından söz ettirmiştir. İstanbul'un resmi işgalinden sonra Anadolu'ya geçmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu Millî Mücadele içinde yer almıştır. Millî Mücadelede çeşitli gönüllü çalışmalarda bulunmanın yanı sıra, Batı Cephesinde de görev almıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele hakkında çeşitli gözlemlere sahip olmuş ve bu gözlemlerini yazdığı eserlerde dile getirmiştir. Halide Edib Adıvar yazdığı eserlerde, Padişahın Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı güvence ile Meclis-i Mebusanı kapattığını, Mustafa Kemal Paşa'nın da zaten Meclis-i Mebusanı kapatıp harbiye nazırı olmak istediğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra eserlerinde, İzmir'in işgali sonrasında Millî Mücadelenin çete harbi (Kuva-yı Milliye) şeklinde halk tarafından başlatıldığı, liderlerin rolünün belirleyici olmadığı; Millî Mücadelenin kendiliğinden yürüdüğü, Mustafa Kemal Paşa'nın günlük politikaları yürüttüğü ve Millî Mücadelenin gelecekte nasıl bir şekil alacağı hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın bir fikrinin olmadığı; Başkomutanlık Yasası ile Mustafa Kemal Paşa'nın bir "askeri diktatör" haline geldiği yönünde tespitlerde bulunmuştur. Yapılan incelemenin sonucunda, bu tespit ve iddiaların tarihsel gerçeklere uygun olmadığı görülmüştür. Halide Edib Adıvar'ın bazen tarihsel olayları tam olarak kavrayamamasının, bazen de 1925 ile 1939 yılları arasında yurt dışında yaşamak durumunda kalmasının, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele hakkında hatalı yorumlar yapmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

Halide Edib Adıvar first made a name for herself during the armistice period with her speeches at rallies in Istanbul. After the official occupation of Istanbul, she joined Anatolia and took part in the War of Independence which was started by Mustafa Kemal Pasha. In addition to doing various volunteer work in the National Struggle, she also served on the Western Front. During this period, she made various observations about Mustafa Kemal Pasha and National Struggle, and expressed her observations in her works. In her works, Halide Edib Adıvar claimed that the Sultan closed the Meclis-i Mebusan with the assurance he received from Mustafa Kemal Pasha, and that Mustafa Kemal Pasha wanted to close the Meclis-i Mebusan and become the Minister of War, anyway. In addition, in her works, she made observations such as: after the occupation of İzmir, the National Struggle was initiated by the people in the form of gang warfare (Kuva-yı Milliye), that the role of the leaders was not decisive; that the National Struggle proceeded spontaneously, that Mustafa Kemal Pasha carried out daily policies and that Mustafa Kemal Pasha had no idea about how the National Struggle would take shape in the future; and that Mustafa Kemal Pasha became a "military dictator" with the Commander-in-Chief Act. A close look shows that these observations and claims were not in accordance with historical facts. It is understood that Halide Edib Adıvar's inability to sometimes fully comprehend historical events and having to live abroad between 1924 and 1939 led to erroneous interpretations about Mustafa Kemal Pasha and the War of Independence.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: gultekin.birlik@atilim.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Halide Edib Adivar first made a name for herself during the armistice period with her speeches at rallies in Istanbul. After the official occupation of Istanbul, she went to Anatolia and took part in the War of Independence started by Mustafa Kemal Pasha. During this period, she worked as a volunteer and was involved in press and publication activities. Later, due to the fact that her husband Dr. Adnan Adivar was one of the founders of the Progressive Republican Party, she had to live abroad between 1925 and 1939.

Halide Edib Adivar also worked as a volunteer in the army during the National Struggle Period, and had the opportunity to get to know the leaders of the National Struggle, especially Mustafa Kemal Pasha, and made comments on and assessments about the National Struggle and Mustafa Kemal Pasha in her work. In this context, she claimed that the Sultan closed the Meclis-i Mebusan with the assurance he received from Mustafa Kemal Pasha, and that Mustafa Kemal Pasha wanted to close the Meclis-i Mebusan and become the Minister of War, anyway. In addition, in her works, she made observations such as: after the occupation of İzmir, the National Struggle was initiated by the people in the form of gang warfare (Kuva-yı Milliye), that the role of the leaders was not decisive; that the National Struggle proceeded spontaneously, Mustafa Kemal Pasha carried out daily policies, and Mustafa Kemal Pasha had no idea about how the National Struggle would take shape in the future; and that Mustafa Kemal Pasha became a "military dictator" with the Commander-in-Chief Act.

This study focuses on Halide Edib Adivar's comments on and assessments about the National Struggle and Mustafa Kemal Pasha. The fact that these comments and assessments of Halide Edib Adivar, which were explained above, contained information beyond what was known is perceived as a problem. The exploration of this issue, which has not been studied before, is seen as important as it would help solve this problem. Therefore, the purpose of this study is to determine the reality of Halide Edib Adivar's comments on and assessments about the National Struggle and Mustafa Kemal Pasha. As for the methodology, in order to evaluate Halide Edib Adivar's comments, the events that took place during the period were explored, and also the works of those who lived and studied the period were consulted, thus determining the reality experienced during the period was aimed.

The research conducted on the subject has yielded different results than Halide Edib Adivar's comments on and assessments about the National Struggle and Mustafa Kemal Pasha. Contrary to what is claimed, Mustafa Kemal Pasha made an effort to prevent the closure of the Meclis-i Mebusan. In fact, the fact that he was not appointed as the Minister of War despite the closure of the Meclis-i Mebusan shows that this claim is not true. Mustafa Kemal Pasha's plan while in Istanbul just before the National Struggle was to ensure the liberation of the country with a different policy to be followed by the government in which he would serve as the Minister of War, and in case this was not possible, to achieve the same goal by not disbanding the army and by taking military measures.

When this was not possible, Mustafa Kemal Pasha took on a mission and went to Anatolia, actualised national organization by convening congresses, and completed the political organization by opening the Assembly and forming a government. In parallel with these developments, he successfully concluded the National Struggle by establishing a regular army and ended the occupations. In this context, the National Struggle was not won by the National Forces, which were first established against the occupations, as Halide Edib Adivar claims, but by the regular army. Halide Edib Adivar's interpretation that Mustafa Kemal Pasha became a "military dictator" by taking all the authority of the Assembly after being appointed as the Commander-in-Chief and being given the authority of the Assembly only in military affairs, is also not consistent with the truth.

Contrary to Halide Edib Adivar's claims, the National Struggle did not proceed on its own and there was no uncertainty about what would be done in the future. While Mustafa Kemal Pasha was conducting the National Struggle on the one hand, he also determined what would be done in the future, such as the declaration of the republic, the adoption of the Latin alphabet, and the wearing of hats. However, everything was done in an orderly manner and was put into practice by Mustafa Kemal Pasha when the time came. Despite these historical facts, it is understood that Halide Edib Adivar's different interpretations were sometimes due to her inability to fully comprehend historical events and sometimes due to her having to live abroad between 1925 and 1939.

Giriş

Bir yazar ve gazeteci kimliğine sahip olan Halide Edib Adıvar, Mütareke Dönemi'nde özellikle İstanbul'daki mitinglerde yaptığı konuşmalarla adından söz ettirmiştir. İstanbul'un 16 Mart 1920'deki resmi işgali sonrasında Anadolu'ya geçmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Millî Mücadelede yer almıştır. Gönüllü çalışmalarının yanı sıra, Sakarya Meydan Muharebesinin hemen öncesinde Batı Cephesinde görev almış ve kendisine onbaşı rütbesi verilmiştir. Büyük Taarruz sırasındaki görevinde önce çavuş sonra da başçavuş rütbeleri ile ödüllendirilmiştir. Eşi Dr. Adnan Adıvar'ın muhalif olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde yer alması sonrasında, Halide Edib Adıvar aleyhinde yazılar yayınlanmış ve eşiyle birlikte 1925 ile 1939 yılları arasında yurt dışında yaşamıştır.

Halide Edib Adıvar Mütareke Dönemi'ndeki gözlemlerini Millî Mücadeleyi konu alan "Ateşten Gömlek" ve "Vurun Kahpeye" isimli romanlarında (Enginün, 1978, s. 461-466) aktarmıştır. "Türkiye'de Şark (Doğu), Garp (Batı) ve Amerikan Tesirleri" ile "Türkün Ateşle İmtihani" isimli kitaplarında da Millî Mücadeleye yönelik yorum ve değerlendirmelerini detaylı olarak yazmıştır. Edebiyatçı yönüyle ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmakla birlikte, Halide Edib Adıvar'ın Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yorum ve değerlendirmeleri hakkında bir çalışma bulunmamaktadır. Oysa Halide Edib Adıvar'ın bu konulardaki yorum ve değerlendirmeleri, bilinenin dışında iddialar içermektedir. Bu yüzden, araştırılmamış olan bu iddiaların incelenmesi, bu çalışmanın hazırlanmasına neden olmuştur. Bu çalışmayla, Halide Edib Adıvar'ın Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik yorum ve değerlendirmelerinin neler olduğunun ortaya konulması ve bunların gerçekliğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamına, Halide Edib Adıvar'ın yazdığı Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri ile Türkün Ateşle İmtihani isimli kitaplarındaki Millî Mücadeleye ve Mustafa Kemal Paşa'ya ilişkin tespitleri dâhil edilmiştir. Bu kapsamda Halide Edib Adıvar'ın, Padişahın Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı güvenceyle Meclis-i Mebusanı kapattığı ve bunun karşılığında Mustafa Kemal Paşa'nın harbiye nazırlığı görevine getirileceği; İzmir'in işgali sonrasında direnişin çeteler (Kuva-yı Milliye) tarafından başlatıldığı ve Millî Mücadelenin bu şekilde kazanıldığı, bu süreçte liderlerin rolünün belirleyici olmadığı; Millî Mücadelenin kendiliğinden yürüdüğü ve gelecekte nasıl bir şekil alacağına Mustafa Kemal Paşa da dâhil kimse tarafından bilinmediği; Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık Yasası ile "askeri diktatör" haline geldiği yönündeki iddiaları incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak, Halide Edib Adıvar'ın iddialarını dile getirdiği Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri ile Türkün Ateşle İmtihani isimli kitapları incelenerek, Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yorum ve değerlendirmeleri tespit edilmiş, sonrasında bu iddialar hakkında araştırma yapılmıştır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa'nın, dönemi yaşayanların ve araştıranların eserleri incelenerek, dönemin gerçeklerinin ortaya konulması ve bu gerçekler ışığında iddiaların değerlendirilmesi esas alınmıştır.

Halide Edib (Adıvar) Hanım'ın Hayatı ve Faaliyetleri

İstanbul'da 1882 yılında doğan Halide Edib Hanım, erken yaşta annesini kaybettiğinden önce anneannesinin, sonra da başka evlilikler yapan babasının evinde yetişmiştir (Enginün, 1978, s. 18, 19). Okuduğu Üsküdar Amerikan Kolejinde, diğer dersleri iyi olmakla birlikte matematik dersinden sorun yaşadığı için, tanınmış bir matematikçi olan Salih Zeki Bey'den ders almıştır. 1901 yılında mezun olduğunda, yaşça kendisinden çok büyük olan Salih Zeki Bey ile evlenmiş, bu evlilikle birlikte eğitim hayatı da sona ermiştir (Çetin, 2014, s. 5). Ancak kolej eğitiminden sonra, dönemin ünlü kişilerinden aldığı İngilizce, Fransızca ve Arapça dersleriyle eğitimini pekiştirmiştir (Uyguner, 1963, s. 15).

Müslüman-Osmanlı kültürünü anneannesinin evinde öğrenirken, babasının evinde başta İngiliz kültürünü olmak üzere Batı kültürünü tanımıştır. Çocukluk yıllarında yaşadığı bu iki ayrı yaşam tarzı onda iki farklı tabaka yaratmamıştır. Aksine, Halide Edib Hanım eserlerinde Doğu (Türk) ile Batı medeniyetinin sentezini savunmuştur. Doğu-Batı meselesini ilk olarak işleyen kişi olmamakla birlikte, kendisini öncekilerden ayıran en belirgin özelliği, onun kadını merkeze almış olmasıdır (Enginün, 1978, s. 18, 19, 24-27). Taklit ve köksüzlüğün daima karşısında olan Halide Edib Hanım müsamahalı ve geniş bir dünya görüşüne sahip olmuş, millî değerleri daima Batı değerlerinin karşısına çıkarmıştır (Enginün, 1975, s. 14, 461-466).

Balkan Savaşı'nın memlekette yarattığı facia sonrasında protesto gösterilerinde bulunmak, hastalara bakmak, Balkanlarda dul ve yetim kalanlara yardım etmek için kadınların ellerinden geleni yaptığını vurgulayan Halide Edib Hanım, bu çalışmalara kendisi de katılmıştır (Güntürkün, 1974, s. 3). Balkan Savaşı'nda Teali-yi Nisvan adlı derneğin yardım ve hasta bakıcılık kolunu düzenleme işinde görev almış, bu dönemde Türk halkını ve askerini yakından tanıyarak, onların sebat, dayanıklılık ve vefasını fark etmiştir. Bu görev onun Türk milleti ile gerçek tanışması olmuş, halkın tahammül gücüne ve yaşama arzusuna şahit olmuştur. Balkan Savaşı'nda Türk ve Müslümanların katledilmesi, ancak Ermeni meselesinde gösterilen hassasiyetin onlara gösterilmemesi, Halide Edib Hanım'ın Müslüman olan ve olmayanlara karşı Batının sergilediği farklı tutumu açıkça görmesini sağlamıştır. Bu tecrübelerini İngilizce olarak yazdığı "Turkey Faces West (Türkiye Batıya Bakıyor)" adlı eserinde Batı kaynaklarına dayanarak etkili bir şekilde dile getirmiştir (Enginün, 1978, s. 35-36). Halide Edib Hanım Batıların nasıl bir din taassubuna sahip olduklarına ve Müslümanlara karşı Hıristiyanların asla tarafsız davranmadığına Balkan Savaşı'ndan sonra da şahit olmuştur. Bu kapsamda, Ermeni yetimleri meselesinde kurulan komisyonlarda Hıristiyan üyelerin nasıl taraf tuttıklarını görmüş, yapılan haksızlıklara dayanamamaya komisyonlardan ayrılmak zorunda kalmıştır (Enginün, 1975, s. 17).

Kendisine yapılan öğretmenlik teklifini, İtalya ile yaşanan Trablusgarp Savaşı'nın da etkisiyle, bir askerlik görevi gibi değerlendirmiş ve daha önce hiç düşünmediği halde 1911-1912 yılları arasında öğretmenlik yapmıştır (Enginün, 1978, s. 33; Enginün, 1989, s. 9-11). Bu yıllarda arkadaşı Nakiye Hanım ile birlikte Maarif Nezaretinde müfettişlik görevini yürütmüş ve raporlar yazmıştır (Enginün, Cunbur ve Cahide, 1983, s. 64). Görev yaptığı okul ile yaşadığı sorunlar nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı (Taşer, 2012, s. 154) öğretmenliğe, evkaf okullarında görev alarak tekrar dönmüştür. Halide Edib Hanım'a göre, kısa sürede kapanan bu okullar eğer eğitim hayatına devam edebilseydi, laiklik Türkiye'de büyük sarsıntılar yaratmadan yerleşebilecekti (Uğuroğlu, 1963, s. 17; Enginün, 1978, s. 37-42). Durumu inceleyip Şam, Beyrut ve Lübnan'da okullar açması¹ için Cemal Paşa'dan aldığı davet üzerine, 1916 yazında kalabalık bir ekiple birlikte Suriye'ye gitmiştir. İki hafta içinde mevcut okulları görüp, Araplarla konuşup ihtiyacı belirledikten sonra hazırladığı planla Şam, Beyrut ve Lübnan'da Türkçe, Arapça ve Fransızcanın öğretileceği okul ve kolejler açmaya karar vermiştir. Buradaki gözlemleri sonucunda Suriye'deki Arap milliyetçiliğinin yabancıların yönlendirmesiyle şekillendiğini tespit etmiştir. Bunun yerine açılacak okullar sayesinde Arapların, Türklerin yardımıyla kendi kültürlerini sevmelerini, bu şekilde kendi milliyetçiliklerine sahip olmalarını ve ileride bağımsızlıklarını kazandıklarında yabancılarla değil Türklerle sıkı bağlar kurmalarını amaçlamıştır (Adıvar, 1926, s. 391,400, 402). Suriye'de iken, Ermeni katliamından kaçan Türkleri tanımış ve Balkan Savaşı'nda edindiği izlenimlerin benzerlerini burada tekrar

¹ Cemal Paşa Suriye valisi olduktan sonra oradaki Amerikan ve Fransız okullarına benzer okullar açmak istemiş, Halide Edib Hanım ile Nakiye Hanım'ı bu amaçla Suriye'ye davet etmiştir (Çalışlar, 2010, s. 135, 140).

gözlemlemiştir. Suriye’de Ermeni, Türk ve Kürt çocukları için 400 yataklı yetimhane açmak için çalışmalarda bulunmuştur (Uğuroğlu, 1963, s. 17; Enginün, 1978, s. 37-42). Bu dönemde, babasına verdiği vekâlet yoluyla ikinci evliliğini Dr. Adnan (Adıvar) Bey² ile yapmıştır (Uyguner, 1963, s. 5; Enginün, 1989, s. 13).

1910-1912 yılları arasında Halide Edib Hanım Türkçülük akımıyla temasa geçmiş ve bu akımla ilgili yapılan çalışmalarda yer almıştır. “Yeni Turan” adındaki yegâne ideolojik romanını bu dönemde yazmıştır. Yine bu dönemde Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi dönemin aydınları ile bir arada bulunmuştur. Ziya Gökalp’e hayranlık duymakla birlikte, siyasi anlayış bakımından ondan farklı değerlendirmelerde bulunmuş, Türkiye’deki milliyetçiliğin kültürel olduğunu ve o zamanlar düşünüldüğü gibi Rusya’daki Türklerle siyasi birleşmenin mümkün olmadığını savunmuştur. Halide Edib Hanım bunun sebebini kültürel farklılıkta bulmuş, dış Türklerin kültürünü oluşturan unsur Rus, Osmanlı Türklerinin kültürünü oluşturan unsur ise Batı olarak görmüştür. Türk birlikteliğinin belki ileride gerçekleşebileceğini, ancak bunun da federatif devletler şeklinde olabileceğini savunmuştur (Enginün, 1978, s. 34).

Türk Ocağında Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura ve Genç Kalemlerin yazarlarıyla tanışmıştır. 22 Mart 1912 tarihinde kurulan Türk Ocağı Cemiyetinin 1918 yılında oluşturulan Hars ve İlim Heyetinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu³, Fuat Köprülü ile birlikte Halide Edib Hanım da yer almıştır (Enginün, 1978, s. 34). Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Ocağında idare heyeti üyesi olarak görev aldığı dönemde, başarılı olamasa da, tüzüğün bazı maddelerini değiştirmek için çaba göstermiş, böylece Türk gelenek ve göreneklerini benimseyen azınlık üyelerinin de cemiyete girmelerine imkân tanımak, ırkçılığa kayılmasını engellemek istemiştir. Yine bu dönemde birkaç doktor ile birlikte “Köycülük” teşekkülünü oluşturmak için çalışmalarda da bulunmuştur (Adıvar, 1962, s. 9).

Eşi Dr. Adnan Bey, 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Fırkanın kapatılması sonrasında, rahatsızlığı nedeniyle Dr. Adnan Bey ile birlikte yurt dışına çıkmıştır (Enginün, 1978, s. 68, 69). 1928 yılında Asia dergisinde Halide Edib Hanım’ın hatıralarının ikinci bölümü yayınlanmış ve sonrasında, bunlar kitap haline getirilmiştir. Bu yayınlar üzerine Milliyet ve Akşam gazetelerinde Halide Edib Hanım’ın bir “Yahudi’nin kızı”⁴ olduğu, ihtirasları sebebiyle Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya “kin ve garez” beslediği yönünde yazılar yayınlanmıştır. Halide Edib Hanım bu dönemde kendisiyle yapılan röportajlarda, Türkiye’deki inkılapların yüz yıllık bir süreden beri temellerinin atıldığını ve geliştiğini, uygulamada eleştirilebilecek noktalar bulunsa bile, bu inkılapların geleceğin Türkiye’sine hâkim olacağını belirtmiştir (Enginün, 1978, s. 70, 71).

1935 yılındaki kısa ziyareti dışında, 1925 ile 1939 yılları arasında yurtdışında yaşamıştır (Enginün, 1989, s. 43; Çalışlar, 2010, s. 323). İngiltere’de dört sene, Fransa’da on sene kalmış ve oradaki üniversitelerin Türkoloji bölümlerinde konferanslar vermiştir. 1932 yılında Amerika’ya giderek, bazı üniversitelerde konferanslar vermiş ve oturumlara katılmıştır. Mahatma Gandhi tarafından Hindistan’daki sosyal durumu araştırmak amacıyla 1935 yılında

² 1910’da Salih Zeki Bey’in başka bir evlilik yapmak istemesi üzerine, Halide Edib Hanım ondan boşanmıştır. Adnan Bey, Halide Edib Hanım’ın aile doktoruydu (Atalay, 1991, s. 101, 106).

³ Ahmet Ağaoğlu, 1921’de Ankara’da misafir olduğu Halide Edib Adıvar için, Heyette iken Türkçülük hakkındaki fikirlerde aralarında bazı ayrılıkların olduğunu ve bazen de şiddetli tartışmalar yaptıklarını belirtmiştir (Ağaoğlu, 2010, s. 158).

⁴ Sefarad Yahudilerinden olan Halide Edib Hanım’ın baba tarafı, 1500’lerde İspanya’daki engizisyonlardan kaçıp Bursa’ya yerleşmişti (Çalışlar, 2010, s. 10).

Delhi Üniversitesine konuk profesör olarak davet edilmiştir. 1939 yılında yurda döndükten sonra İstanbul Üniversitesine edebiyat profesörü olarak atanmıştır⁵ (Uyguner, 1963, s. 7; Güntürkün, 1974. s. 5; Uğuroğlu, 1963, s. 20). 1950'deki seçimi, 1908'den beri özlemini çektiği, herhangi bir baskının olmadığı serbest bir seçim olarak nitelendiren Halide Edib Adıvar, bu seçimde Demokrat Partinin İzmir listesinden bağımsız milletvekili olarak seçilmiştir. 1951-1954 yılları arasında çıkan önemli kanunlar hakkında Mecliste söz alarak aktif bir siyaset dönemi yaşamıştır. Cumhuriyet gazetesinde 5 Ocak 1954'teki mektubu ile siyasete veda etmiş ve 9 Ocak 1964'te vefat etmiştir (Enginün, 1978, s. 75).

Halide Edib Hanım'a Göre Meclis-i Mebusanın Kapatılmasında Mustafa Kemal Paşa'nın Rolü

Türkiye'yi parçalamayı düşünen Batılı politikacıların Mütareke Dönemi'nde memleketin içinde bulunduğu durumdan cesaret aldıklarını, Türkiye'nin hiçbir zaman parçalanmaya ve yok olmaya bu kadar elverişli görülmediğini, bu ortamda Padişahın kendisine güç verecek bir devletle birleşmek, özellikle de İngiltere'nin himayesine girmek istediğini belirten Halide Edib Hanım, tarihte aptal, sarhoş ya da kötü padişahların bulunduğunu ancak hiçbirinin sadece kendi çıkarı ve rahatı için yabancı egemenliğini istemediğini belirtmiştir. İtilaf devletlerinden biriyle iş birliği yaparak devleti kurtarmak fikrine sahip vatansızların de olduğunu belirten Halide Edib Hanım, bu dönemde Meclisi kapatmayı düşünen Padişahın amacını şöyle açıklamıştır: “*Mustafa Kemal Paşayı elde ederek parlamentoyu kapatmak ve ardından bir mutlakîyet kurmak istiyordu*” (Adıvar, 1962, s. 15).

Halide Edib Hanım, (Ahmet) İzzet Paşa kabinesinin düşüp yerine Tevfik Paşa kabinesinin işbaşına gelişiyle birlikte, savaşa girmelerinden dolayı kamuoyunun aleyhinde bulunduğu İttihatçıların çoğunluğundaki Meclisi kapatmak meselesinin canlandığını belirtmiştir. Bu ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın Meclise giderek Tevfik Paşa'ya güvenoyu verilmemesi için çalıştığını, güvenoyu almasından sonra ise Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah ile görüşüğünü açıklamıştır. Bu görüşmede Padişahın, ordudaki kumandanların kendisine (Padişaha) karşı olup olmadığını sorduğunu, böyle bir aleyhtarlığa sebep olmadığı cevabını alması üzerine gelecekte de bunun olup olmayacağını öğrenmek istediğini, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın bu soruya ne cevap verdiğini açıklamadığını belirtmiştir. Halide Edib Hanım bir saat sürdüğünü söylediği bu görüşme ile ilgili olarak, “... *Anlaşılan, padişahın, (Mustafa Kemal Paşa'nın) ifade etmemekle beraber, gelecekte Mustafa Kemal Paşanın orduyu kendi aleyhine çevirmemesini sağladığı hissi uyandırıyor*” değerlendirmesinde bulunmuş ve bu görüşmeden iki gün sonra Meclisin kapatıldığını ifade etmiştir (Adıvar, 1962, s. 16, 17). Halide Edib Hanım bu görüşme hakkında, Mustafa Kemal Paşa'nın Padişaha Meclisi kapattırarak, kurulacak yeni kabinede harbiye nazırı olmak istediği veya Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı güvenceye dayanarak Padişahın Meclisi kapattığı söylentilerinin bulunduğunu açıklamıştır (Akşin, 1998, s. 114).

Mustafa Kemal Paşa, Halide Edib Hanım'ın bahsettiği Padişah ile olan görüşmesini de içerecek şekilde konuyla ilgili detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalara göre, Sadrazam İzzet Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndererek istifa ettiğini ve onun İstanbul'da olması gerektiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bundan, İstanbul'da buhranlı

⁵ Onunla önce asistan sonra da doçent unvanıyla 1940 ile 1950 yılları arasında çalışan Mina Urgan, Halide Edib Adıvar'ın İsmet İnönü tarafından İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölüm başkanlığına profesör olarak “pike uçuşla” getirildiğini, İngilizcesinin çok iyi olduğunu, ancak akademik bir eğitimden geçmediğinden İngiliz edebiyatını bilmediğini, bu nedenle kendisiyle büyük zorluklar yaşadığını açıklamıştır (Urgan, 1988, s. 199- 201).

olayların yaşandığını anlamış, zaten komutasındaki (Yıldırım Orduları) Grubu lağvedildiğinden (dağıtıldığından) İstanbul'a hareket etmiştir. İstanbul'daki görüşmede İzzet Paşa'ya istifasını doğru bulmadığını söylemiş ve atanan Tevfik Paşa kabinesini göreve başlatmamak, tekrar İzzet Paşa başkanlığında yeni bir kabine oluşturmak gerektiği yönündeki fikrini kabul ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu amaçla tanıdığı mebuslarla (milletvekilleriyle) görüşerek düşüncelerini anlatmış ve daha fazla sayıda mebusla temasa geçmek istediğini söylemiştir. Güven oylamasının yapılacağı gün Mustafa Kemal Paşa Meclise giderek, mebuslara güvensizlik oyu vermeleri yönündeki düşüncelerini açıklamıştır. Bazı mebuslar güvensizlik oyu verilmesi durumunda Meclisin kapatılacağını, güvenoyu vererek zaman kazanmak ve böylece faydalı işler yapmak fırsatının bulunabileceğini savunmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise Meclisin Tevfik Paşa tarafından güvenoyu aldıktan sonra dağıtılacağını, bu yüzden güvensizlik oyu vererek ve bunu tekrarlayarak zaman kazanmak gerektiğini söylemiştir. İzzet Paşa'nın tekrar bir kabine kurmasının şartlarını hazırlamak gerektiğine inandığından, mebusların teklifi üzerine bir salonda onlara hitap ederek güvensizlik oyu verilmesinin gerekçelerini açıklamış, ancak buna rağmen Tevfik Paşa hükümeti Meclisten güvenoyu almıştır. Bu gelişme üzerine, düşündüğü tedbirler için Padişahı ikna edebileceğini zannederek, Mustafa Kemal Paşa aynı gün Padişah Vahdettin'den görüşme talebinde bulunmuş, yapacağı görüşmede tedbirlerini açıkça söylemeyi ve bu tedbirlerin uygulanmasındaki zorunluluğu izah etmeyi amaçlamıştır.

Biraz gecikmeli olarak gerçekleşen cuma selamlığındaki görüşmenin ⁶ dışarıda bekleyenler tarafından çok uzun olarak yorumlandığını belirten Mustafa Kemal Paşa, zaman olarak uzun olmakla birlikte fikir alışverişi açısından çok kısa olduğunu, görüşmede daha kendi düşüncelerini açıklayamadan Padişahın, "*Ordunun kumandan ve subayları eminim ki, seni çok severler; onlardan bana bir fenalık gelmeyeceğine teminat verir misin?*" şeklindeki sorusuyla karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, böyle bir şüphesi mi olduğunu öğrenmek istemesi üzerine soru tekrarlanınca, İstanbul'a yeni geldiği için durumu bilmediğini, fakat ordudaki komutanların ve subayların kendisine karşı olması için bir neden olmayacağını zannettiğini söylemiş ve "*hiçbir kötülük gelmeyeceği noktasında bana güvenin*" cevabını vermiştir. Padişahın sadece o gün değil gelecekte de diye sorusunu yinelemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Padişahın ileride öyle bir hareket yapma ihtimalinin bulunduğunu ve bundan ordunun kumandan ile subaylarının müteessir olabileceğini (etkilenebileceğini), kendisi aracılığıyla onlardan emin olmak istediğini anlamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmadan, Padişahın kararını zaten vermiş olduğunu, kendilerinin ise bu kararı anlamayan ya da anlamak istemeyenlerle temas kurduklarını, bu karara karşı tedbir almak için zaman ve fırsat bulamadıklarını fark etmiştir. Padişah "*Siz akıllı bir kumandansınız, arkadaşlarınızı aydınlatıp yatıştıracağınızdan eminim*" diyerek görüşmeyi sonlandırmıştır. Bir saati aşan bu görüşme sonrasında dışarıda bekleyenlerin bezgin, yorgun ve biraz da manidar (anamlı) bakışlarıyla karşılaşan Mustafa Kemal Paşa, bunun sebebinin bir iki gün sonra anlayabilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmede Padişahın Meclis-i Mebusanın dağıtılması gerektiği yönündeki düşüncesini kendisiyle paylaştığı, kendisinin de ordunun aynı görüşte olduğunu söyleyerek Padişahı onayladığı, yani kendisi ve arkadaşları adına söz verdiği yönünde dedikodularının çıktığını belirtmiştir (Atay, 2005, s. 88-92).

Meclise verilmiş olan, iç ve dış siyaseti ağır bir şekilde eleştiren takrire (önergeye), 21 Aralık 1918'de hükümet adına Hariciye Nazırı M. Reşit Paşa tarafından cevap verilmiş ve hemen ardından Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif Bey tarafından Meclisi dağıtan Padişah iradesi

⁶ Bu görüşme 20 Aralık 1918 tarihinde yapılmıştır (Yalçın ve Koca, 2005, s. 112).

okunmuştur. Padişah Vahdettin Mondros Mütarekesinden sonra mutlak bir hükümdar haline gelmiş ve hükümetleri istediği gibi değiştirmiştir. M. Reşit Paşa'nın takriri verdiği cevapta, hükümetin İtilaf devletlerine yaranmak istediği açıkça görülmüştür. Hükümet de tıpkı Padişah gibi Meclisi kapatarak İtilaf devletlerinden daha iyi muamele göreceğini ummuş, daha uygun barış koşulları elde edilebileceğini sanmıştır (Bayur, 1997, s. 247-249).

Meclis-i Mebusanın kapatılacağına ilişkin yazılar İstanbul basınında daha önceki günlerde görülmüş, özellikle Sabah ve Türkçe İstanbul gibi gazetelerde bu konuya ilişkin yazılar yayınlanmıştır. Padişah Vahdettin bu dönemde, "İngiltere'ye her hal ve şartta yakınlık" şeklinde ifade edilen değişmez politikasını uygulamak amacıyla daha rahat ve bağımsız bir siyasi yapı oluşturmaya çalışmıştır. İstanbul kamuoyunda Meclisin kapatılacağı yönündeki haberlerin kabul görmesi, İtilaf devletleri ile olan ilişkisinde Meclisi daima bir engel olarak algılayan Padişah Vahdettin'in yürütmek istediği politikasına yardım etmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında Meclisin kapatılmasının gerçek nedeni, Meclis çoğunluğunun İttihatçı olması ve işgallere karşı sesini yükseltmeye başlaması sonrasında oluşan İngiliz baskısı olmuştur (Yalçın ve Koca, 2005, s. 113).

Tevfik Paşa kabinesinin kurulmasıyla birlikte Meclisin kapatılacağı söylentilerinin çıkması üzerine, "Meclisi kurtarmak lazım" düşüncesini savunan Mustafa Kemal Paşa, gazetelerin bu amaçla bir kampanya başlatmasını sağlamak için Vakit gazetesinin başyazarı Ahmet Emin (Yalman) Bey ile görüşmüştür (Selek, 2004, s. 211). Lord Kinross, Meclisin dağıtılması Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesine uymadığından buna engel olmaya çalıştığı tespitinde bulunmuş, Fethi (Okyar) Bey'in çıkarttığı Minber gazetesindeki köşesinde bu amaçla şu yazıyı kaleme aldığını aktarmıştır:

... Şimdiki Meclis üyelerinin seçim bölgelerinde, yeni bir seçim yapılmasına imkân vermeyen, olağanüstü durum hüküm sürmektedir. Sadece bu bile bize Meclisi dağıtmanın nasıl bir çılgınlık olduğunu göstermeye yeter. Barış koşullarını kararlaştıracak olan baştaki hükümetin, milletvekillerinin desteğine sahip olması şarttır (Kinross, 2007, s. 173).

Halide Edib Hanım'ın aktardığı söylentilere göre, Padişah Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı teminata güvenerek Meclisi dağıtmıştı. Oysa Ahmet İzzet Paşa'nın tekrar sadrazam olması için Mustafa Kemal Paşa'nın çaba göstermesi, bunun için de Meclisin kapatılmaması gerektiğini savunması dikkate alındığında, bu söylentinin doğru olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Halide Edib Hanım'ın, Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun Padişah aleyhine cephe almasını engellediği şeklindeki yorumu, Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamalarıyla ve sonraki eylemleriyle uyuşmamaktadır. Diğer söylenti ise, Meclisin kapatılması karşılığında kendisinin harbiye nazırı olacağı sözünün verilmiş olduğudur. Meclisin kapatılmasına karşın harbiye nazırı yapılmaması, bu söylentinin de gerçek olmadığını göstermektedir.

Enver Paşa, İttihat ve Terakki hükümetinin istifası sonrasında kurulacak yeni hükümette Mustafa Kemal Paşa'nın harbiye nazırı olması gerektiğini savunmuştur. Sadrazam Talat Paşa'nın Padişah Vahdettin'e istifasını verirken nelerin söyleneceğinin konuşulduğu ortamda bulunan Hüseyin Cahit Yalçın'ın aktardığına göre, Enver Paşa Talat Paşa'ya, harbiye nazırı olarak Mustafa Kemal Paşa'yı tavsiye etmesini, ondan başka orduyu kontrol edebilecek hiç kimsenin bulunmadığını ısrarla vurgulamıştır (Yalçın, 2002, s. 28). İttihat ve Terakki hükümetinin istifası sonrasında Sadrazam olan İzzet Paşa aynı zamanda harbiye nazırlığı görevini de üzerine almıştı. Bu durum karşısında Enver Paşa "Bu, İzzet Paşa'nın işi değil, onun altından ancak Mustafa Kemal kalkar" değerlendirmesinde bulunmuştur (Bayur, 1997, s. 166). Daha sonra ülke dışına çıkan Enver Paşa Moskova'da Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya tahmininde yanılmamış olduğunu, kendilerinin yurtdışına çıktıktan sonra eğer Mustafa Kemal Paşa olmasaydı, memleketin sahipsiz kalacağını söylemiştir (Cebesoy, 1981, s. 147).

Mustafa Kemal Paşa bu dönemde harbiye nazırı olmak istemiş ve bunun nedenlerini de açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa daha Halep'te bulunduğu sırada, müttefiklerin ve Türkiye'nin artık savaşı kaybettiği, fakat Türkiye için durumun bütün varlığını kaybedecek kadar tehlikeli olduğu, kaybedilenlerin artık geri alınamayacağı ancak Türkiye'nin varlığını koruması için çabuk ve kesin tedbirler uygulaması gerektiği tespitinde bulunmuştur. Savaşı o aşamaya getiren hükümetten böyle bir hareket beklenemeyeceği için hemen bu kabinenin düşürülmesi, kendisinin de içinde olacağı bir hükümetin kurulması ve askeri komutanın kendisine verilmesi gerektiği düşüncesinde olmuştur. 15 Ekim 1918'de Padişaha iletmesi için (daha önceden tanıdığı Padişahın başyaveri) Naci (Eldeniz) Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Talat Paşa hükümetinin işlevsiz bir hale geldiğini, Tevfik Paşa'nın ise bir hükümet oluşturmakta zorluklarla karşılaştığının duyulduğunu yazmıştır. Orduların muharebe ve savunma gücünden yoksun olmasından dolayı zaman geçtikçe düşmanın daha da üstün hale geldiğini, beraber olmaması durumunda ayrı olarak barışın derhal sağlanması gerektiğini, aksi takdirde memleketin tamamen elden çıkması ve devletin onarılmaz zararlar görmesi ihtimalinin bulunduğunu açıklamıştır. Tevfik Paşa'nın hükümeti kuramaması durumunda sadaretin İzzet Paşa'ya verilerek, isimlerini belirttiği kişilerle birlikte kendisinin de içinde olduğu bir hükümetin kurulmasını istemiştir (Bayur, 1997, s. 164, 165). Ancak bu istekleri kabul görmemiştir.

Ahmet İzzet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Adana'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesinin özellikle askeri işgallere olabildiğince imkân tanıyan maddelerini daha belirgin bir hale getirmek, mütarekenin "kayıtsız ve şartsız teslim" özelliğini hafifletmek ve bunlar yapılmadıkça seferberlik durumundaki orduyu terhis etmemek düşüncesinde olmuştur. Bu nedenle Ahmet İzzet Paşa'dan, kabinede değişiklik olduğunda kendisinin harbiye nazırı olmasını istemiştir. Ahmet İzzet Paşa ise ateşkes şartlarıyla ilgili ikazları dikkate almadığı gibi, harbiye nazırlığının ancak barış sonrasında olabileceği cevabını vermiştir. Mustafa Kemal Paşa o dönemde barışın hemen sağlanamayacağına, barış yapıncaya kadar çok önemli sorunlarla karşılaşılacağına ve bu süreçte vatan için önemli hizmetlerde bulunabileceğine inanmıştır. Bu düşüncedeki Mustafa Kemal Paşa'nın, İskenderun'a asker çıkartılmasını silahla engellemek için emir vermesi üzerine, hükümet ile aralarında sorun çıkmıştır (Atay, 2005, s. 94).

Albay İsmet (İnönü) Bey, İstanbul'dayken Mustafa Kemal Paşa'nın başlangıçtaki düşüncesinin, Türkiye'yi siyasi tedbirlerle kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, siyasi tedbirleri etkin olarak kullanan bir hükümetin yararlı işler yapabileceğine inanmış ve İstanbul'da bu hedefe yönelik olarak çalışmıştır. Albay İsmet Bey'in aktardığına göre, bu düşüncelere sahip hükümetin uygulayacağı dış politikayla galip devletlerin yönlendirilmesi, buna paralel olarak, siyasi girişimlerin sonuçsuz kalması ve bir çatışma olasılığının ortaya çıkması ihtimaline karşı ordunun hazırlanması, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dayken uygulamak istediği politika olmuştur. Albay İsmet Bey, eğer Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesine uygun bir hükümet kurulmuş ve kendisi harbiye nazırı olmuş olsaydı, yeni bir politikayla Türkiye'nin kurtarılmasının mümkün olabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur (İnönü, 1987, s. 166-168).

Halide Edib Hanım'ın Mili Mücadeledeki Faaliyetleri

Halide Edib Hanım, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğünü, bu çöküntü altında ezilenlerin ise sadece savaşa girmeye neden olan İttihatçılar olmadığını belirtmiştir. Böyle olmakla birlikte, savaşa girilmese bile Osmanlı İmparatorluğu'nun devam etmeyeceğine inandığını ifade eden Halide Edib Hanım, bu dönemde yöneticileri ileriye görememekle, millî bir siyaset uygulayamamakla suçlamış ve eğer geleceği görebilen bir siyaset uygulansaydı, o günkü kötü sonuçla karşılaşılmayacağını şu şekilde

açıklamıştır: “*Belki de o günün ani ve korkunç âkibetine uğramazdık. Her halde o gün imparatorluğun ölümü apaçık bir hakikattir*” (Adıvar, 1962, s. 7, 8).

İzmir’in işgali üzerine Türk Ocağı mitingler düzenlemiş, Halide Edib Hanım da bu mitinglerin bazılarında konuşmalar yapmıştır. İki İngiliz uçağının kalabalığa degecek kadar alçak uçarak korku yaratmak istediği 17 Mayıs 1919 tarihinde yapılan Fatih Mitingindeki konuşmasında, Halide Edib Hanım’ın “*Gece en karanlık ve ebedî görüldüğü zaman gün ışığı en yakındır*” ifadesi uzun yıllar akıllarda yer etmiştir. Halide Edib Hanım bu miting sonrasında, milletinin yanında olmasını talep etmek için Padişaha⁷ gönderilen iki kişilik heyete de seçilmiştir.⁸ Bu dönemde İstanbul’da düzenlenen mitingler içerisinde adından en çok söz ettiren, 6 Haziran 1919 tarihinde iki yüz bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Sultanahmet Mitingi olmuştur. Bu mitinde konuşan Halide Edib Hanım, insanlık ve adalet ilkelerine bağlı kalmak ile her ne durumda olursa olsun, hiçbir baskıya boyun eğmemek üzerine kalabalığa iki kez yemin ettirmiştir (Adıvar, 1962, s. 25-31; Enginün, 1978, s. 47, 48). Halide Edib Hanım’ın bu konuşmaları halkı etkilemiş, (Uyguner, 1963, s. 5) 1919 seçimlerinde kendisine Giresun, Erzurum, Beyşehir ve Beypazarı’nda oy verenler olmuştur (Enginün ve diğerleri, 1983, s. 66).

16 Mart 1920’deki resmi işgali üzerine, Halide Edib Hanım ve Dr. Adnan Bey İstanbul’dan kaçıp Ankara’ya gelirken Lefke’de, kendileri gibi İstanbul’dan kaçan, İstanbul’da Yeni Gün gazetesini çıkarmakta olan Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey ile karşılaşmıştır. Halide Edib Hanım, Anadolu’daki hareketin en zayıf yönünü gazeteci eksikliği ve propaganda yokluğu olarak gördüğünden, kendi ifadesi ile Yunus Nadi’yi “*bir hızır gibi*” karşılamış ve çıkartılması düşünülen bir gazete ile millî hareketin sözcüsü olarak tasarlanan ajansın yayına başlaması konusu üzerine görüşmüştür (Adıvar, 1962, s. 62, 115).

Halide Edib Hanım 2 Nisan 1920’de Ankara’ya geldikten⁹ sonra, yeteri kadar haber alınamadığından, millî hareketin anlamını ne memlekettekilerin ne de dünyadakilerin kavrayamadığı kanaatine varmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede, Yunus Nadi Bey ile konuştuğu Anadolu Ajansının kurulması konusunu anlatmış, Anadolu Ajansının haberlerinin telgrafi olan her yere ulaştırılmasını, olmayan yerlerde ise camiler aracılığıyla duyurulmasını önermiştir. Ayrıca dünyadaki gelişmeleri takip edebilmek amacıyla, (İngiliz Başbakanı) Lloyd George’a yakınlığıyla bilinen Daily Chronicle, The Times ve Manchester Guardian başta olmak üzere, önemli İngiliz ve Fransız gazetelerinin getirtilmesini teklif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmede, Yunus Nadi Bey’in çıkartmak için çalıştığı gazete (Hâkimiyeti Milliye) onun da destek vermesini istemiş, Halide Edib Hanım’ın talebi üzerine gerekli olan daktiloyu Osmanlı Bankasından bulacağını söylemiştir. Halide Edib Hanım bu dönemde, İngiliz gazetelerinin siyasi içerikli yazılarını tercüme etmiş, Mustafa Kemal Paşa’nın kâtibinin getirdiği telgraflar içerisinde Anadolu Ajansı ile Hâkimiyeti Milliye için gerekli olan kısımları düzenlemiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın haberleşme ile ilgili bazı yazılarının hazırlanması görevlerinde bulunmuştur (Adıvar, 1962, s. 123, 126). Ayrıca Mustafa

⁷ Fatih mitinginde ilk konuşmacı olan Halide Edib Hanım’ın son cümlesi, “Yaşasın Padişahımız! Yaşasın milletimiz” olmuştur (Bayar, 1997, s. 98).

⁸ Ali Fuad Türkgeldi’nin eserinde bu konuda bilgi olmamakla birlikte, Yunanlıların İzmir’i işgali ve Anadolu içine ilerlemeleri üzerine Padişah Vahdettin’in 26 Mayıs’ta Saltanat Şurasının toplanmasını istediğini, bazı hanımların özellikle de Halide Edib Hanım’ın toplantıda olacağını haber alınması üzerine, hükümet üyeleri arasında kadımların mecliste bulunup bulunamayacağı ile ilgili münakaşa yaşandığını, ancak Halide Edib Hanım’ın gelmeyeceği anlaşılınca münakaşanın sona erdiğini anlatmıştır (Türkgeldi, 2010, s. 215).

⁹ Kocatürk, 2000, s. 146.

Kemal Paşa'nın Amerikalı gazetecilerle olan görüşmesinde tercümanlık yapmıştır (İlhan, 2002, 558, 559).

Halide Edib Hanım bu dönemde ayrıca çeşitli toplantılarda yaptığı konuşmalar ile halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Ankara'daki Hilâli Ahmer (Kızılay) toplantısında İstanbullu ve Ankaralı kadınlara hitap ederek onların Millî Mücadeleye olan inançlarını artırmak için çaba göstermiştir. Onlara bir ölüm–kalım mücadelesinin yaşandığını, Yunanlıların Anadolu'yu işgal etmesi durumunda bütün Anadolu'da Türklüğün yok olacağını anlatmıştır. Bu konuşma sonrasında, o dönem için büyük bir miktar olan bin liralık yardımın toplanmasını da sağlamıştır. Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Isparta'daki Hilali Ahmer Hastanesini hemşire üniforması ile açtıktan sonra kadınlara yaptığı konuşmasında, askerlerin Türkiye'nin yeniden doğuş mücadelesindeki yerinden bahsetmiş ve Türkiye'nin artık padişaha veya bir başbuğa bağlı olamayacağını, Anadolu'da yeni bir devlet yaratılacağını söylemiştir (Adıvar, 1962, s. 189, 252).

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta gönüllü olarak çalışmak istediğini yazmış, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı telgraf ile Batı Cephesine tayin edilmiştir. Cepheye katıldığında¹⁰ İsmet (İnönü) Paşa kendisine, “*Artık benim ordumda bir nefersin (askersin)*” dedikten sonra, en çok ihtiyaç duydukları birinci şubeye katılmasını istemiştir. Bu dönemde Halide Edib Hanım Mustafa Kemal Paşa ile yakından çalışma ve onu tanıma imkânını bulmuştur. Halide Edib Hanım'ın bu dönemde, Mustafa Kemal Paşa'nın savaşı kazanmak adına duyduğu güveni ifade eden gözlemi şu şekildedir: “*Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın hususiyeti bambaşkaydı. Zaferden emin, aksi takdirde bütün arkadaşlarıyla beraber ölmeye hazır görünüyordu*”. Büyük Taarruz öncesinde orduya katılması için Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı telgraf üzerine cepheye hareket etmiş, ancak Halide Edib Hanım zaferden sonra cepheye katılabilmıştır (Adıvar, 1962, s. 194, 214, 217-219, 269). Halide Edib Hanım'ın bu dönemde cephedeki faaliyetleriyle ilgili olarak, İsmet Paşa'nın günlüğünde şu olumsuz notlar yer almaktadır:

(13 Ağustos 1922) Halide Hanım, kumandanları birbirine düşürüyormuş. (22 Ağustos 1922) Bu gece Kemalettin Bey, Halide Hanım'la Salih Bey hakkında Recep Bey'le Doktor Refik Bey'in anlattıkları. Başkumandan'a aleyhte tertibat aldırın muhaveratı (konuşmayı) nakletmişler (İnönü, 2008, s. 36, 37).

Halide Edib Hanım, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Yunanlıların köylülere yaptığı vahşet hakkında bir rapor hazırlamış ve İsmet Paşa'ya sunmuştur. Bu rapor üzerine İsmet Paşa tarafından, gerçekleri yansıtacak şekilde, Yunanlılar tarafından yapılan zulümleri incelemek üzere görevlendirilmiştir. “Tetkiki Mezalim” Şubesinin başkanı olarak Yusuf Akçura ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile birlikte görev yapmıştır (Adıvar, 1962, s. 229-231). Yakup Kadri Karaosmanoğlu da konuyla ilgili olarak, bölgedeki yaklaşık iki yüz köyü gezerek, Yunanlıların çekilirken taş üstünde taş bırakmadan sistematik olarak yok ettikleri yerler hakkında oluşturdukları raporlarını Erkan-ı Harbiyeye (Genelkurmay Başkanlığına) verdiklerini belirtmiştir (Enginün, 1978, s. 64).

Halide Edib Hanım gösterdiği yararlılıktan dolayı, Sakarya Meydan Muharebesi devam ederken onbaşı, Başkomutan Meydan Muharebesinden sonra çavuş rütbeleri ile ödüllendirilmiştir. İzmir alındıktan sonra Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından rütbesi başçavuşluğa yükseltilmiştir. Mustafa Kemal Paşa İzmir'de Halide Edib Hanım ile olan görüşmesinde, “*Siz*

¹⁰ İkdâm gazetesinin 24 Ağustos 1921 tarihli haberinde, Halide Edib Hanım'ın cepheye katıldığı bilgisi bulunmaktadır (Sarihan, 1996, s. 5). Sakarya Meydan Muharebesi 23 Ağustos ile 13 Eylül 1921 tarihleri arasında yaşanmıştır.

hala onbaşı işareti takıyorsunuz” dedikten sonra başçavuşluk rütbesini getirtmiş, Latife Hanım bu rütbeleri Halide Edib Hanım’ın koluna bizzat dikmiştir. Halide Edib Hanım rütbesinin yükseltilmesine karşın, kendisinin sevdiği unvanın, halkın kendisine yakıştırdığı onbaşı rütbesi olduğunu özellikle vurgulamıştır (Adıvar, 1962, s. 228, 279, 295).

Halide Edib Hanım, Albay Asım (Gündüz) Bey’in kendisini onbaşı yaparken yaklaşımını, *“bir nevi uğur alâmeti gibi muamele etmişti”* sözleriyle açıklamıştır. Halide Edib Hanım Kayseri’de bir yetimhanenin açılması için çalışırken, 24 Ağustos 1922’de Mustafa Kemal Paşa’dan derhal orduya katılması için telgraf almıştır. Bu çağrı üzerine, uğur konusunda şu yorumu yapmıştır: *“Her halde Sakarya’nın kazanılmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa da bana bu hareketlerde bir uğur atfediyordu”* (Adıvar, 1962, s. 228, 265, 266). Atatürk’e olumsuz yakıştırmalarda bulunan H.C. Armstrong *“Bozkurt”* adlı kitabında, Halide Edib Hanım’ın bahsettiği uğur konusuna temas etmiştir. Bu kitapta Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Taarruz öncesinde Halide Edib Hanım’ı göreve çağırmasını şu kelimelerle yorumlamıştır: *“Maskotu olarak Halide Edib Adıvar’ı yanına almalydı; daha öncede sonuç vermişti. Ona telgrafla derhal gelmesini bildirdi. Halide Edib karargâha ulaştığında, artık başarıdan emindi”*¹¹ (Armstrong, 2005, s. 133-134).

Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele sürecinde Halide Edib Hanım’a önem vermiş ve saygı göstermiştir. Halide Edib Hanım İstanbul’dan kaçıp bir grupla birlikte Ankara’ya, iç isyanların yaşandığı günlerde güvenli olmayan Bolu üzerinden gelmeyi planlamıştı. Mustafa Kemal Paşa gönderdiği telgrafta, İngilizlerin Eskişehir’den çıkartıldığını ve trenle gelebileceklerini¹² yazmıştır. Trenle Ankara’ya gelişinde Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanmıştır. Eskişehir boşaltılırken Mustafa Kemal Paşa Halide Edib Hanım’a haber göndererek, onun için bir kompartıman ayırdığını bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa Sakarya Meydan Muharebesi boyunca Halide Edib Hanım’dan, diğerleriyle birlikte onun da akşamları kendi masasında yemek yemesini istemiştir. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Halide Edib Hanım’ı cephe hattında gören Mustafa Kemal Paşa, *“Gelin, Hanımefendi, harp ediyoruz... Duatepe’ye hücum ediyoruz”* diyerek onu da yanına almıştır. Büyük Taarruzda cepheye katıldığında, Mustafa Kemal Paşa odasını Halide Edib Hanım’a vermiş ve kendisi çadırda kalmıştır. Zafer sonrasında Mustafa Kemal Paşa Halide Edib Hanım’a İzmir’e gireceklerini söylemiş, Halide Edib Hanım’ın zafer alayıyla değil de daha sonra yalnız başına İzmir’e gitmek istemesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa buna itiraz etmiş ve onu da konvoyuna alarak İzmir’e birlikte girmiştir. Halide Edib Hanım İzmir’den ayrılırken,¹³ hava çok soğuk olduğundan Mustafa Kemal Paşa paltosunun olup olmadığını sormuş, olmadığını öğrenince kendi paltosunu getirip ona vermiştir (Adıvar, 1962, s. 112, 119-120, 205, 218, 219, 227, 271, 288, 295). Mustafa Kemal Paşa’nın gösterdiği bu davranışlara gerekçe olarak, Halide Edib Hanım’ın yukarıda açıklanmış olan çalışmalarını ve onun bir kadın olarak muharebe ortamındaki özverisini göstermek mümkündür.

¹¹ Armstrong böyle değerlendirmekle birlikte, yukarıda belirtildiği gibi Halide Edib Hanım cepheye katıldığında zafer zaten kazanılmıştı (Adıvar, 1962, s. 269).

¹² İstanbul’dan kaçanlar Geyve’den Ankara’ya kadar tren ile gelebilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa Kazım Karabekir Paşa’ya İstanbul’dan Ankara’ya gelenlerle ilgili bilgi verirken, Halide Edib Hanım hakkında da bilgi vermiştir. Bu kapsamda, 19 Mart 1920’de Halide Edib Hanım’ın 24 mebus ile birlikte yolda olduğunu, 23/24 Mart gecesinde İngilizlerin takip kuvvetlerince tehlikeye düşürüldüğünü, 2 Nisan’da 12 mebusla birlikte Ankara’ya geldiğini bildirmiştir (Karabekir, 2008, s. 616, 642, 671)

¹³ Halide Edib Hanım, Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Asım (Us) Beyler ile birlikte İzmir’den Uşak ve Bursa’ya seyahat gerçekleştirmiştir (Karaosmanoğlu, 1968, s. 23)

Halide Edib Hanım'a Göre Millî Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın Rolü

Halide Edib Hanım, Doğu'da Ermenistan kurulması isteğine karşı halkın tedirgin olduğunu, Türkiye'nin hatırı sayılır tek gücünün (15'inci Kolordunun) başında bulunan Kazım Karabekir Paşa'nın, İtilaf devletlerinin Doğu'da Ermenistan devleti kurma ihtimaline karşı halkı silahlandığını, ancak Kazım Karabekir Paşa'nın bu tehlikeli faaliyetinin Padişahı korkuttuğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, Halide Edib Hanım Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gidişini bu durumla ilişkilendirmiş, bu tehlikeli girişimi önlemek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah tarafından gönderildiği yönünde şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Mustafa Kemal Paşayı, Kazım Karabekir Paşanın bu tehlikeli isteğini önlemek için oraya göndermişti”*. Halide Edib Hanım'ın benzer bir değerlendirmesi de, Padişah ile (Sadrazam) Damat Ferit'in Doğu'yu yatıştırmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'yı gönderdiği yönündedir (Adıvar, 1962, s. 17, 40).

Yukarıda bahsedilen İstanbul'daki girişimlerinden bir sonuç alınamayacağını ve vatanın çıkarına olacak şekilde bir barış ihtimalinin bulunmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele için hazırlıklara başlamıştır (Atay, 2005, s. 99, 100). İngiltere ve Fransa'nın yeni bir savaşa giremeyeceği değerlendirmesinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Anadolu'da kuvvet bulundurulması fırsatlardan yararlanılması gerekmektedir (Atay, 1980, s. 53). Mustafa Kemal Paşa bu değerlendirme sonrasında, uygun bir fırsatta İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek çalışmak ve millete yaşanan felaketi haber vermek kararını vermiştir (Atay, 2005, s. 100-102). Kasım 1918'de, Mondros Mütarekesinden kaynaklanan işgaller ve yaşanan iç politika sorunları nedeniyle İstanbul'da hiçbir şeyin yapılamayacağını, memleketin yaşadığı bu sorunun ancak Anadolu'da çalışılarak çözülebileceğini, milletin ruhunun zinde ve cevherinin bozulmamış olması nedeniyle milleti içeriden hareketlendirmek gerektiğini ve bunu kendisinin yapacağını açıklamıştır (Kocatürk, 1999, s. 121).

Bu karar gereğince, Mustafa Kemal Paşa Albay İsmet (İnönü) Bey ile herhangi bir sıfat ve yetkiye sahip olmadan milleti uyandırmak ve mücadeleye başlamak için Anadolu'da en uygun yerin neresi olabileceği üzerine konuşmuştur (Atay, 2005, s. 100-102). Mustafa Kemal Paşa aynı kapsamda, (Ankara'daki) 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile de İstanbul'da görüşerek, eğer Anadolu'da bir görev alamazsa, en çok güvendiği komutan ile mücadeleye başlayacağını açıklamıştır. Ali Fuat Paşa'nın emrinde olacağını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa mutlulukla, birlikte çalışacaklarını söylemiştir (Cebesoy, 1953, s. 40, 41). Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ümit edilenin üstünde 9'uncu Ordu Müfettişliği ile beraber Doğu vilayetlerinde asayişin sağlanması için mülki amirlere de emir verme yetkisinin verildiğini, eğer görev alması gecikseydi, milletin bir ferdi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geleceğini açıklamıştır (Yalçın ve Koca, 2005, s. 150).

Mustafa Kemal Paşa'nın 9'uncu Ordu Müfettişliğine atandığı bir talimatla yetki alanına giren askeri ve sivil makamlara bildirilmiş ve kamuoyuna duyurulmuştur. 7 Mayıs 1919'daki bu talimatla sorumluluk bölgesinde Mustafa Kemal Paşa'ya verilen görevler, iç asayişin ve istikrarın sağlanması, varlığından bahsedilen silah ve cephanenin toplanması ve depolarda koruma altına alınması, şuraların (kongrelerin) asker topladığı ve ordunun gayri resmi olarak bunu desteklediği iddiaları eğer gerçekse, bunların önlenmesi ve şuraların ortadan kaldırılması şeklindedir (Yalçın, Balcıoğlu, Akbıyık, Süslü, Akbulut, Köstüklü, Turan, Tural ve Eraslan 2004, s. 164, 165). Mustafa Kemal Paşa bu geniş yetkileri farkında olmadan verdiklerini, kendisini mutlaka İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyenlerin gerekçesinin Samsun ve civarındaki asayişsizliğe karşı tedbir alması için Samsun'a kadar göndermek olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu vazifenin yerine getirilmesinin ancak geniş yetkilere sahip bir görevle mümkün olacağını söylemesi üzerine müfettişliğe atandığını ve yetkiyle ilgili görevleri kendisinin belirlediğini açıklamıştır (Atatürk, 1981, s. 7). Halide Edib Hanım'ın, Doğu'yu yatıştırmak için

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderildiğini söylemesine karşın, Mustafa Kemal Paşa'nın amacının bu olmadığı, aksine Millî Mücadeleyi başlatmak üzere Anadolu'ya geçtiği yukarıdaki açıklamalarından ve Anadolu'ya çıktıktan sonraki uygulamalarından anlaşılmaktadır.

Halide Edib Hanım'ın eserlerinde üzerinde durduğu diğer bir konu, Millî Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın üstlendiği rol ve yaptıklarıyla ilgilidir. Halide Edib Hanım, İtilaf devletlerinin Türkiye'ye barış koşullarını sunmadan önce gizli ve tehlikeli iki karar aldıklarını, bunlardan birincisinin Trakya ile İzmir civarını kapsayacak şekilde Yunan İmparatorluğu'nun kurulması, ikincisinin ise Doğu'da Ermenistan'ın kurulması olduğunu belirtmiştir (Adıvar, 1955, s. 123). Halide Edib Hanım, eğer İtilaf devletleri bu iki konuda yanlış politikalar uygulamasaydılar, tarihin bambaşka bir şekil alacağını savunmuştur (Adıvar, 1962, s. 8).

Halide Edib Hanım'a göre, İzmir'in işgali ile Yunanistan'a karşı cephe kendiliğinden doğmuş, köylüler, şehirliler ve özellikle kadınların oluşturduğu bu cepheye İstanbul'dan kaçan subayların da katılması ile çete (Kuva-yı Milliye) harbi başlamıştır. İstiklal Savaşına (Millî Mücadeleye) başlangıç teşkil eden bu “*ani ve fevri isyanın*” iki özelliği olduğunu belirten Halide Edib Hanım, ilkinin “*halk tarafından başlamış olması*” şeklinde tanımlamış ve bu uğurda can veren, acı çekenlerin çok olduğunu ifade etmiştir. Sonraki özelliği de, halkın maddi ve manevi kuvvetini iyi kullanan “*büyük hatta ikinci derecede liderlerin azmi ve kabiliyetleridir*” şeklinde belirtmiştir. İstiklal Savaşında küçük büyük liderlerin ortaya çıktığını, Mustafa Kemal isminin ise daima en üstte olacağını vurgulamıştır. Halide Edib Hanım, Millî Mücadele liderlerinin hizmetini takdir etmekle birlikte başarının, istiklalsiz yaşamayı ölüme tercih eden halkın ruhuna borçlu olduğunu açıklamıştır (Adıvar, 1955, s. 124, 125). Halide Edib Hanım'ın bu açıklamalarından, işgaller karşısında oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin başarılı olduğu ve bu sayede Millî Mücadelenin kazanıldığı, bu süreçte liderlerin rolünün belirleyici olmadığı düşüncesini savunduğu görülmektedir.

Kuva-yı Milliye'nin Millî Mücadelede büyük yararlılık gösterdiği şüphesizdir. Ancak her biri bölgesel kurtuluş çareleri düşünen ve bu yönde çaba gösteren, ulusal düzeyde birlikteliğin olmadığı bu yapıyla işgalciler karşısında başarılı olunamadığı, Yunan ordusunun 22 Haziran 1920'deki ileri harekâtında Edirne, Balıkesir, Bursa, İzmit, Nazilli, Alaşehir ve Uşak'ı işgal etmesiyle görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'taki Kongrede ulusal düzeyde siyasi birlikteliği sağlaması, mevcut yerel cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla ulusal düzeyde birleştirmesi, Millî Mücadelede eksik olan eşgüdümü gerçekleştirmiştir. Önce Heyeti Temsiliyenin oluşturulması, ardından Meclisin açılmasıyla birlikte 3 Mayıs 1920'de bir hükümetin kurulması, tüm ülkede yürütme gücünün etkin olarak kullanılmasını sağlamıştır. Yunan ordusunun 22 Haziran 1920'deki işgallerinden sonra düzenli ordunun kurulmasıyla işgalcilere karşı askeri başarılar ancak sağlanabilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle ulusal düzeyde örgütlenmenin sağlanması, Meclisin açılması ve düzenli ordunun kurulmasıyla Millî Mücadele başarıyla sonuçlanmışken, Halide Edib Hanım'ın bunu görmezden gelerek, işgaller karşısında ilk olarak oluşturulan Kuva-yı Milliye ile Millî Mücadelenin başarılı olduğunu iddia etmesi tarihsel gerçeklerle uyuşmadığı gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın başardıklarını inkâr etmek anlamını da taşımaktadır.

Halide Edib Hanım'ın diğer bir değerlendirmesi Millî Mücadelenin yürütülmesi ve geleceği üzerine olmuştur. Halide Edib Hanım iç isyanların yaşandığı dönemde yapmış olduğu değerlendirmesiyle, Millî Mücadelenin kendiliğinden yürüdüğünü, Mustafa Kemal Paşa'nın günlük politikaları yürüttüğünü ve Millî Mücadelenin gelecekte nasıl bir şekil alacağı hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın bir fikrinin bulunmadığını ifade etmiştir. Bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

Bana öyle geliyor ki, adeta görünmez bir el Türk milletine yeni bir veçhe (yön) vermeye çalışıyor gibiydi. Fakat, o günkü gayemiz istilacılardan kurtulmaktı. Milletın varacağı yeni yön herkesin, hatta Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında bile açıkça bir şekil almış değildi (Adıvar, 1962, s. 137).

Halide Edib Hanım'ın bu değerlendirmesine karşın, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dayken verdiği, Samsun'a çıktığında uygulamaya başladığı karar, millet egemenliğine dayalı, tam bağımsız Türk devleti kurmaktır (Atatürk, 1981, s. 9, 10). Millî Mücadele Mustafa Kemal Paşa tarafından bu karar doğrultusunda bizzat yönetilmiştir. Mustafa Kemal Paşa o dönemde gelecekte yapılacaklara da karar vermiş, bu kapsamda kongre için Erzurum'da bulunurken açıklamalarda bulunmuştur. Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e 7-8 Temmuz 1919'da not ettirilen bu açıklamada padişah ve halife hakkında zamanı geldiğinde gereken muamelenin yapılacağı, Millî Mücadeleden sonra hükümet şeklinin cumhuriyet olacağı, tesettürün kaldırılacağı, fesin kaldırılıp şapka giyileceği, Latin harflerinin kabul edileceği belirtilmiştir.¹⁴ Bütün bunlar, Halide Edib Hanım'ın tespitinin aksine, bir taraftan Millî Mücadeleyi yürütürken diğer taraftan gelecekte yapılacakların Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden belirlendiğini, zamanı geldiğinde uygulamaya koyulduğunu göstermektedir.

Halide Edib Hanım, kurulacak Türkiye'nin temel yapısını oluşturacak olan Misak-ı Millînin hazırlanma sürecini tam olarak kavrayamamış ve farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Halide Edib Hanım'a göre milletın kabul edebileceği Misak-ı Millînin hazırlanması işi Erzurum Kongresi tarafından gerçekleştirilmiştir (Adıvar, 1955, s. 125, 126 51). Mustafa Kemal Paşa ise Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi'nde, Türkiye'nin millî sınırı olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk süngüleriyle çizilmiş olan hattı esas aldığını ve Misak-ı Milliye nihai olarak Ankara'da belirlediğini açıklamıştır (Atay, 2005, s. 63, 64). Ali Fuat Paşa, Misak-ı Millînin ilk taslağını Sivas'tan Ankara'ya geldikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın şekillendirdiğini, bununla birlikte Misak-ı Millînin esaslarını 1907'de Selanik'te tespit ettiğini belirtmiştir. Selanik'te görev yaptığı dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağını ve Türklerin bu enkaz altında yok olacağını gören Mustafa Kemal, Türk olan millî sınırlara çekilme kararını almıştır. Mustafa Kemal'e göre millî sınırlar Edirne'nin kuzeyini de içerecek şekilde Doğu ve Batı Trakya, Anadolu, Anadolu'nun hemen yakınındaki adalar, Hatay, Halep ile Musul vilayetlerini kapsamaktaydı (Cebesoy, 1981, s. 114, 116-117; Atay, 2004, s. 50).

Mustafa Kemal Ağustos 1907'de Selanik'teki bir toplantıda, gelecekte öngördüğü Türk devletinin sınırlarını çizerek saklaması için Fuat (Bulca) Bey'e vermiş, ileride bunun gerçekleşeceğini söylemiştir. Fuat Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kadar küçüleceğine başlangıçta inanmamakla birlikte, Millî Mücadelede, Mustafa Kemal'in 1907 yılında belirlediği sınırların Misak-ı Milli olarak şekillendiğini görmüştür (Bozdağ, 2002, s. 165-166). Ali Fuat (Paşa), eğer (İkinci) Meşrutiyetten sonra Mustafa Kemal'in (Paşa'nın) öngördüğü politika uygulansaydı, daha geniş sınırları olan Türk devletinin kurulacağını ve Balkanlar ile Orta Doğu'da milyonlarca Türkün de şehit olmayacağını söyleyerek, (Cebesoy, 1981, s. 117) Mustafa Kemal'in politikasının gerçekçi olduğuna vurgu yapmıştır.

¹⁴ Mazhar Müfit Kansu, bütün bunların yapılamayacağını düşünerek, cumhuriyetin ilanında başarılı olunduktan sonra "üst tarafı yeter" demiş ve sabah olduğu bahanesiyle not defterini kapatmıştır (Kansu, 1997, s. 131, 132). Mustafa Kemal çok daha önce, 1907'de bir Alman dergisine padişahlığın kaldırılması, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması, Latin alfabesinin kabul edilmesi, erkeklerle kadınlar arasındaki farkın kaldırılması, Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçilmesi gerektiğini ve bir gün bunların başarılacağını söylemiştir (Irmak, 1984, s. 5). Bu açıklaması, onun daha Selanik'te iken gelecekte yapılacak işleri tasarladığını göstermektedir.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde çıkartılan Başkomutanlık Yasası'nı Halide Edib Hanım, Mustafa Kemal Paşa'nın "*askeri diktatör*" haline geldiği şeklinde yorumlamış ve bununla ilgili olarak şu ifadeyi kullanmıştır:

5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa Başkumandan, yani bir nevi bütün kuvvete sahip bir askeri diktatör olarak Büyük Millet Meclisi tarafından seçildi. Yani Meclis kendi elindeki bütün kudreti Mustafa Kemal Paşa'ya veriyordu. Fakat bunu yalnız üç aya inhisar ettiriyor (sınırlıyor), her üç ay sonunda, tekrar bir seçim yapacağını ilan ediyordu. (Adıvar, 1962, s. 213).

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri devam ederken, 18 Temmuz 1921'de Batı Cephesi Karargâhına giden Mustafa Kemal Paşa yaptığı inceleme sonucunda, birliklerin düzenlenmesi ve takviyesi için düşmanla araya mümkün olan en fazla mesafeyi koymak amacıyla, ordunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi emrini vermiştir. 25 Temmuz'da ordu Sakarya'nın doğusuna çekilmiş, bu süreçte Kütahya, Afyonkarahisar ve Eskişehir Yunan ordusunun işgaline girmiştir. Bu gelişmeler üzerine Meclis'te 24 Temmuz'da yapılan gizli oturumda sert tartışmalar yaşanmış, "*Ordu nereye gidiyor! elbette bunun sorumluları vardır! O nerededir?*" şeklinde eleştiriler dile getirilmiştir (Yalçın ve diğerleri, 2004, s. 288, 289). Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutan olması istekleri gündeme gelmiş ve bu görev Mustafa Kemal Paşa tarafından üstlenilmiştir. 5 Ağustos 1921'deki, "Başkumandanlık İhdası (Kurulması) ile Bu Vazifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Tevcihi (Verilmesi) Hakkında Kanun" ile bu görevlendirme yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle aynı zamanda, Meclisin sadece askeri işlerle ilgili olan yetkileri de bu Kanun ile üç ay süreyle kendisine verilmiştir. Kanun'un bu konuyu düzenleyen 2. maddesi şu şekildedir:

Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid (artırmak) ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin (takviye) hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna müteallik (bununla ilgili) salahiyetini (yetkisini) Meclis namına bilfiil istimalle (kullanmaya) mezundur (yetkilidir) (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1985, s. 175).

Bu maddeden görüldüğü gibi, yetki sadece askeri işlerle sınırlı olmasına rağmen, Halide Edib Hanım'ın "*Meclis kendi elindeki bütün kudreti Mustafa Kemal Paşa'ya veriyordu*" şeklindeki ifadesi Kanun ile uyuşmamaktadır. Bu yüzden Halide Edib Hanım'ın bu ifadeyle, Meclisin tüm yetkisini Mustafa Kemal Paşa'ya verdiğini söylemesi hatalıdır. Ayrıca sadece başkomutanlığa atanmış olan Mustafa Kemal Paşa için, Halide Edib Hanım'ın kullandığı "*yani bir nevi bütün kuvvete sahip bir askeri diktatör olarak Büyük Millet Meclisi tarafından seçildi*" ifadesi de abartılı olmuştur. Başkomutan olarak Mustafa Kemal Paşa sadece askeri yetkilere sahipken, Halide Edib Hanım tarafından bu yetkiler sanki her şeyi kapsıyormuş gibi gösterilmek istenmiştir.

Sonuç

İstanbul'un resmi işgali üzerine, Halide Edib Adıvar Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele içinde yer almıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ile çalışma imkânına sahip olmuş, yazdığı eserlerde gerek Mustafa Kemal Paşa gerekse Millî Mücadele hakkında yorum ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerden ilki, Padişahın Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı güvence ile Meclis-i Mebusanı kapattığı, Mustafa Kemal Paşa'nın da zaten Meclis-i Mebusanı kapatırıp harbiye nazırı olmak istediği iddiasıdır. Oysa Mustafa Kemal Paşa Minber gazetesinde Meclisin kapatılmaması için yazılar yayınlamıştır. Bunun dışında, Tefvik Paşa'nın Meclisten güvenoyu aldıktan sonra Meclisi kapatacağı değerlendirmesinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın milletvekilleriyle görüşerek Meclisin güvenoyu vermemesi için çalışması, böylece kapatılmasını engellemek istemesi, ayrıca Meclisin kapatılmasına karşın Mustafa Kemal Paşa'nın harbiye nazırlığına getirilmemesi, bu iddianın gerçek olmadığını göstermektedir. Meclisi kapatmak istediği iddiası, Millî Mücadeleyi çağrısıyla Ankara'da açılan Meclis çatısı altında yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın tutumuyla da uyuşmamaktadır.

Harbiye nazırı olmak isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, siyasi yoldan yeni bir politika takip ederek vatanın kurtarılmasını sağlamak, bu sırada orduyu dağıtmayarak, siyasi yoldan kurtuluşun mümkün olmaması halinde askeri tedbirlerle aynı hedefe ulaşmak olmuştur. Bu imkânı bulamayınca, bir görev alarak Anadolu'ya geçmiş ve “*ya istiklal ya ölüm*” parolasıyla çalışmaya başlamıştır. Bu noktada, Halide Edib Adıvar'ın Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerini görmezden gelerek, Padişahın ve Sadrazamın Ermeni devletinin kurulmasına karşı Doğu'yu yatıştırma amacıyla onu gönderdiği yönündeki tespiti de hatalı olmuştur.

Halide Edib Adıvar İzmir'in işgali sonrasında Millî Mücadelenin çete harbi (Kuva-yı Milliye) şeklinde halk tarafından başlatıldığı ve savaşın bu şekilde kazanıldığı, bu süreçte liderlerin rolünün belirleyici olmadığı düşüncesini savunmuştur. Kuva-yı Milliye'nin Millî Mücadelede büyük yararlılık gösterdiği şüphesizdir. Ancak her biri bölgesel kurtuluş çareleri için çalışan, işgalcilerle mücadele için yeterli gücü bulunmayan ve ulusal düzeyde iş birliği olmayan Kuva-yı Milliye yapısıyla işgalciler karşısında başarılı olunamamış, bunun sonucunda Yunan ordusu 22 Haziran 1920'de başlattığı taarruzla Edirne, Balıkesir, Bursa, İzmit, Nazilli, Alaşehir ve Uşak'ı işgal etmiştir. Bu eksikliği daha önceden gören Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'nde ulusal düzeyde siyasi birlikteliği sağlaması, 23 Nisan 1920'de Meclisin açılması ve hükûmetin oluşturulmasıyla tüm ülkede yürütme gücünün etkin olarak kurulması, Millî Mücadelede eksik olan eşgüdümü sağlamıştır. Yunan ordusunun 22 Haziran 1920'de başlayan işgallerinden sonra Kuva-yı Milliye yerine düzenli ordunun kurulmasıyla, işgalcilere karşı askeri başarı sağlanmış ve işgalciler yenilmiştir. Millî Mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki girişimlerle başarıyla sonuçlanmışken, Halide Edib Adıvar'ın bunu görmezden gelerek, işgaller karşısında ilk olarak oluşturulan Kuva-yı Milliye ile Millî Mücadelenin başarıldığını iddia etmesi tarihsel gerçeklerle uyuşmadığı gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın tarihi rolünün inkârı anlamına da gelmektedir.

Halide Edib Adıvar'ın benzer şekildeki, Millî Mücadelenin kendiliğinden yürüdüğü, Mustafa Kemal Paşa'nın günlük politikaları yürüttüğü ve Millî Mücadelenin gelecekte nasıl bir şekil alacağı hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın bir fikrinin olmadığı tespiti de hatalıdır. Mustafa Kemal Paşa daha Anadolu'ya geçmeden millet egemenliğine dayalı tam bağımsız bir Türk devleti kurma kararını almıştır. Ayrıca kongre için Erzurum'dayken padişah ve halife hakkında zamanı geldiğinde gerekenin yapılacağını, Millî Mücadeleden sonra cumhuriyetin ilan edileceğini, tesettürün kaldırılacağını, fesin kaldırılıp şapka giyileceğini, Latin harflerinin kabul edileceğini açıklaması, Halide Edib Adıvar'ın tespitinin aksine, bir taraftan Millî Mücadeleyi yürütürken diğer taraftan gelecekte yapılacakların Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden belirlendiğini, zamanı geldiğinde uygulamaya konulduğunu göstermektedir.

Halide Edib Adıvar'ın, Misak-ı Millinin Erzurum Kongresi tarafından belirlendiğini söylemesi de hatalıdır. Daha 1907'de Selanik'te iken taslağını kurguladığı Misak-ı Milliye, Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan Ankara'ya geldikten sonra kesin olarak belirlemiştir. Kendisinden talep edilmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık Yasası ile başkomutanlığa atanmasını ve kendisine sadece askeri işlerle ilgili Meclisin yetkisinin verilmesini, Meclisin tüm yetkilerini alarak Mustafa Kemal Paşa'nın bir “*askeri diktatör*” haline geldiği şeklinde Halide Edib Adıvar'ın yorumlaması da gerçeğe uyuşmamaktadır.

Halide Edib Adıvar Millî Mücadele Dönemiyle ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa hakkında zaman zaman övücü sözler dile getirmekle birlikte, genel olarak ona sıradan bir rol biçmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini her dönemde her yerde bulunabilecek bir konuma indirgemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın tarihi misyonuna uygun olmayan ve gerçeklerle uyuşmayan tespitlerde bulunmuştur. Ayrıca Millî Mücadele hakkında da hatalı değerlendirmeler yapmıştır. Halide Edib Adıvar'ın bazen tarihsel olayları tam olarak

kavrayamaması, bazen de Eşi Dr. Adnan Adıvar'ın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularından biri olması nedeniyle 1925 ile 1939 yılları arasında yurt dışında yaşaması, onun Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele Dönemiyle ilgili yanlış değerlendirmeler yapmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1926). *Memoirs of Halide Edib*. New York, London: The Century Co.
- Adıvar, H. E. (1955). *Türkiye'de şark, garp ve Amerikan tesirleri*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Adıvar, H. E. (1962). *Türkün ateşle imtihanı*. İstanbul: Çan Yayını.
- Ağaoğlu, A. (2010). *Mütareke ve sürgün hatıraları*. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Akşin, S. (1998). *İstanbul hükümetleri ve Millî Mücadele 1. Cilt*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armstrong, H. C. (2005). *Bozkurt*. (Güven, G. Ç. Çev.). İstanbul: Nokta Kitap.
- Atalay, A. (1991). *Kurtuluş Savaşı siyasal akımları içinde Halide Edib'in yeri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atatürk, M. K. (1981). *Söylev*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atay, F. R. (1980). *Babanız Atatürk, bayrak, Atatürkçülük nedir, Atatürk ne idi*. İstanbul: Künyesiz.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Atay, F. R. (2005). *Mustafa Kemal'in ağzından Vahidettin*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Bayar, C. (1997). *Ben de yazdım Millî Mücadeleye giriş-6*. İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Bayur, Y. H. (1997). *Atatürk hayatı ve eseri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bozdağ, İ. (2002). *Atatürk'ün fikir sofrası*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Cebesoy, A. F. (1953). *Millî Mücadele hatıraları*. İstanbul: Künyesiz.
- Cebesoy, A. F. (1981). *Sınıf arkadaşım Atatürk*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edib*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çetin, S. (2014). *Halide Edib Adıvar'ın eserlerinde Millî Mücadele ve Cumhuriyet*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Enginün, İ. (1975). *Halide Edib Adıvar*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Enginün, İ. (1978). *Halide Edib Adıvar'ın eserlerinde Doğu ve Batı meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Enginün, İ. (1989). *Halide Edib Adıvar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ., Cunbur, M., Özdemir, C. (1983). *Millî Mücadele'de Türk kadını*. Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Güntürkün, N. (1974). *Halide Edib ile adım adım*. Künyesiz: Künyesiz.
- Irmak, S. (1984). *Atatürk bir çağın açılışı*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- İlhan, A. (2002). *Allahın süngüleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnönü, İ. (1987). *Hatıralar -1*. (Selek, S. Haz.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- İnönü, İ. (2008). *Defterler 1. Cilt (1919-1973)*. (Demirel, A. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kansu, M. M. (1997). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber-1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karabekir, K. (2008). *İstiklâl harbimiz 1. Cilt*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1968). *Politikada 45 yıl*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1999). *Vatan Yolunda*. İstanbul: İletişim Yayınevi (4. Baskı).

-
- Kinross, L. (2007). *Atatürk bir milletin yeniden doğuşu*. (Sander, N. Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar (19. Baskı).
- Kocatürk, U. (1999). *Doğumundan ölümüne kadar kaynakçalı Atatürk günlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kocatürk, U. (2000). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Orbay, R. (2005). *Siyasi hatıralar*. İstanbul: Örgün Yayınevi (2. Baskı).
- Sarıhan, Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı günlüğü-IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Selek, S. (2004). *Anadolu ihtilali-1*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Taşer, S. (2012). Halide Edib Adıvar'ın öğretmenlikten istifası. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 149-159.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları Cilt:2*. (1985). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (2010). *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu (5. Baskı).
- Uğuroğlu, B. H. (1963). *Halide Edib Adıvar*. Künyesiz: Yurttaş Yayınları.
- Urgan, M. (1998). *Bir dinazorun anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (43. Baskı).
- Uyguner, M. (Haz.) (1968). *Halide Edib Adıvar*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., Akbulut, D. A., Balcıoğlu, M., Köstüklü, N., Süslü, A., Turan, R., Eraslan, C., Tural, M. A. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi-I*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yalçın, E. S. ve Koca, S. (2005). *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yalçın, H. C. (2002). *Tanıdıklarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
-